

Richard Kowalik: Towards a grammar of spoken South Saami

Stockholm University, Stockholm, 2023. 437 p.

ISBN 978-91-8014-180-2 (print), 978-91-8014-181-9 (PDF)

Richard Kowalik, a Stockholmi Egyetemen írt doktori dolgozatában első ránézésre nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy leíró grammatikát írjon a déli számi nyelvről. Azonban a bevezetésből kiderül, Kowalik célja valójában nem az aktuális, sztenderdizált nyelvtan bemutatása volt, hanem az idősebb beszélőktől gyűjtött anyagból készült korpusz alapján kidolgozott grammatika összeállítása, vagyis az, hogy „megragadja a nyelvet egy adott időpontban és egy bizonyos kontextusban, nem pedig az, hogy leírja a déli számi nyelv összes változatát és módozatait”. Efféle vizsgálatnak azért van létjogosultsága, mert – ahogy azt a kapott eredmények is igazolják – eltérések mutatkoznak az eddig ismert (elsősorban az írott déli számi nyelvre fókuszáló) nyelvtani jelenségek és az itt dokumentált adatok között.

Szemben a korábbi skandináv (norvég, svéd) nyelvű monográfiákkal, Kowalik munkája angol nyelven jelent meg, a mai nemzetközi igényeknek megfelelően. Vizsgálati módszertanát Kowalik – szemben Knut Bergsland strukturalista nyelvleírásával – funkcionálisként definiálja.

1. Egy, a magyar szokásoktól általában idegen, nagyon személyes hangvételű köszönetnyilvánítást (*Acknowledgements* ix–xi), ill. az ábrák, táblázatok, majd a rövidítések listáját (*List of Figures* xiii–xiv; *List of Tables* xv–xix; *Abbreviations* (xxi–xxiii) követően kezdődik a tényleges mű.

A bevezetésben (*Introducion* 1–49) a déli számi nyelvről kapunk általános adatokat. Mivel Magyarországra meglehetősen kevés információ érkezik a számikról, különösen a kisebb (nem északi) nyelvekről, így ismertetésemben a fejezet egyes részeire (pl. szociolingvisztikai kérdések) részletesebben kitérek.

A déli számi (anyanyelvükön *åarjelsaemien* ~ *åarjel*; svédül *sydsamisk*, norvégul *sørsamisk*) veszélyeztetett uráli nyelv, amelyet Svédország középső részén és Közép-Norvégiában használnak, beszélőinek száma körülbelül 500. A déli számi nyelvnek és általában a számi nyelveknek genealógiai hovatarozása után a szerző felvázolja a déli változatnak a számi nyelvkontinuumban

betöltött helyét. Kowalik megjegyzi, hogy a déli számi beszélőket nem lehet egy helyre lokalizálni, ugyanis a jellegzetes területeik/településeik mellett nagy számmal fordulnak elő a frekvenciátalabb városokban is, ahova a munkalehetőségek miatt költöznek. Ilyen például Svédországban Östersund, Umeå, Stockholm, Norvégiában Oslo, Trondheim, Tromsø és Kautokeino.

A szociolingvisztikai kérdéseket érintő alfejezetben képet kaphatunk a déli számi jelenlegi, meglehetősen komplex nyelvi helyzetéről. Nyelvüket – akárcsak a többi számit – a 20. században erőteljesen érintette a skandináv országok erőszakos asszimilációs törekvése és a nyelvi diszkrimináció, melyek eredményeképpen a déli számi ma már az erősen veszélyeztetett nyelvek közé sorolandó. A veszélyeztetettség tényezői között meg kell még említeni az erőteljes területi tagoltságot, illetve a déli számik szétszórtságát (szemben a finnországi inari számikkal, akik hasonlóan kevesen vannak ugyan, de sokkal koncentráltabban élnek a régióban). Érdekes megfigyelés, hogy a déli számit beszélő férfiak és nők nyelvtudásában és -használatában is lényeges különbség van: az idősebb nők gyakrabban használják a nyelvet (szóban és írásban is), mint a férfiak. A másik következtetés: nincs összefüggés a réntartó életmód és a nyelvtudás között.

A déli számi nyelv más-más státuszt tölt be a két skandináv országban. Svédországban nemzeti kisebbségi nyelvként, Norvégiában számos településen hivatalos nyelvként tartják számon. A nyelvet érintő revitalizációs tevékenységet az állam finanszírozza, így egyre több a lehetőség a számi nyelvű könyvek és médiumok (tévé- és rádióműsorok) elérésére, és a felsőoktatásban is tanulhatják az anyanyelvüket, írja Kowalik.

A nyelvi revitalizációhoz szorosan kötődő nyelvhasználati érdekességre is felhívja a figyelmet a szerző. A déli számi nyelvet beszélő „új” generáció (*heritage learner*) elutasítóan lép fel a revitalizációs, nyelvmegújító törekvésekkel szemben (az idősebb generáció viszont nem!), hajlamosabbak konzervatívabb, előíróbb elemeket használni, mindezek mellett ugyanakkor a skandinávizmusok erőteljesen uralják az általuk használt nyelvet. Ők azok, akik első nyelvként a svédet vagy a norvégot tanulták, s csak később kerültek kapcsolatba a számi nyelvvel. Ezzel szemben az idősebb generációt (*heritage speaker*) – akik első nyelvként a déli számit sajátították el, s csak iskolás éveik megkezdésekor kerültek kapcsolatba a skandináv anyaországok nyelveivel – a szabványosított déli számi nyelvtől eltérő nyelvhasználat jellemzi.

Összességében a déli számi nyelvi revitalizáció jól halad, a beszélők száma növekszik, ez pedig óhatatlanul igényli a nyelv szabványosítását. Elkerülhetetlen folyamatról van szó, hiszen csak ennek eredményeképpen jöhetnek

létre a szótárak és az egyéb nyelvtechnológiai eszközök. A szabványosítás bonyolult kérdésköréhez tartozik, hogy a déli számi is nyelvjárásaiban él, így felmerül a kérdés, hogy melyik változat kerüljön be a szabványba, háttérbe szorítva ezzel a többi változatot. A sztenderdizált nyelvtanok azonban nem képesek a nyelv minden részletét lefedni, egyszerűsítik a nyelvet, s olyan jelenségeket mutatnak be sztenderdként, amelyek a beszélt nyelvben jóval nagyobb változatosságot mutatnak. Mindezen problémás pontok ellenére a déli számi nyelv beszélői egyetértenek abban, hogy a nyelvet meg kell újítani, a modern kor követelményeihez alkalmassá kell tenni.

A szerző fontosnak tartja, hogy szóljon a nyelvvesztés kérdéséről, bár ez nem igazán jellemzi a déli számi nyelvet. Természetes jelenség, hogy a kisebbségi nyelvhasználók nehezebben találjanak szavakat az új fogalmakra, hiszen az anyaországok nyelvei azok, melyek aktívabb használatban vannak. Ez különösen az idősebb generációt jellemzi. Nyelvújítás hiányában elsősorban szókölcsönzésekkel nevezik meg az új tárgyakat, fogalmakat (ld. pl. déli számi *bijle* < sv., no. *bil* 'autó').

A nyelv szabványosításának egyik leglátványosabb része a helyesírás kidolgozása. Kowalik külön alfejezetben ismerteti a déli számi helyesírástörténetet. Az 1970-es években Knut Bergsland és Gustav Hasselbrink nyelvészek és egy déli számi származású tanárnő, Ella Holm Bull dolgozta ki azt a helyesírási rendszert, amelyet aztán 1976-ban a Számi Nyelvi Bizottság tett hivatalossá. A helyesírás jellegzetességeinek bemutatása azért is indokolt, mert a szerző is eszerint az ortográfia szerint adja közre nyelvi anyagát.

Ezt követően a déli számi nyelvjárások (északi és déli) megkülönböztetésének nehézségeit mutatja be a szerző, néhány konkrét példán keresztül illusztrálva a dialektusok között fennálló különbségeket. Fonetikai eltérés például, hogy a déli nyelvjárásban [ts] helyett [c] *tseegkedh* 'épít' [ce:keəth] ejtődik. Morfológiai: az északi nyelvjárásokban az Sg1 igei személyrag *-b* /*p*/ alakú (*tjoejkeb* 'sielek'), míg a déliben *-m* (*tjoejkem* 'ua.'). Lexikológiai: déli *vaejsjie* ~ északi *sarve* 'jávorszarvas'.

Egy doktori disszertációtól elvárható követelmény a témához kapcsolódó szakirodalom alapos ismerete. A korábbi kutatások (*Previous research*, 21–24) című alfejezet ennek a kötelezettségnek tesz eleget, melyben Kowalik számba veszi a déli számi nyelvről eddig publikált anyagokat Halász Ignác 1881-es svéd-lapp anyagától kezdve a legújabb, 2015-ben megjelent déli számi–svéd szótárig.

A harmadik alfejezetben (*The study* 25–49) fogalmazza meg a kutatás célját és motivációját. Előbbi, ahogy már fentebb utaltam rá, az idősek, az 1933 és 1947 között születettek déli számi nyelvtudásának a feltérképezése. Ők

azok, akik a déli számit anyanyelvként tanulták. Kowalik ezzel a déli számi nyelvről meglévő tudás kiegészítésére törekszik. Az újabb nyelvtanok szinte mindegyike ugyanis Bergsland 1946-os *Røros-lappisk grammatikk* című munkájára épült (aki az 1870-es években született adatközlővel dolgozott).

Kowalik eredményei több esetben eltérnek a Bergsland által közzétett adatoktól. Míg a korábbi leírásokban a fonetika került hangsúlyos pozícióba, Kowalik a déli számi fonológiai rendszer bemutatását is fontosnak tartja, továbbá egy korábban ugyancsak figyelmen kívül hagyott terület, a morfoszintaxis területén szerzett eredményeit is összegezni kívánja.

A feldolgozott adatok elsősorban a terepmunka során gyűjtött hangfelvételeken alapulnak, és a déli számi déli nyelvjárásaira fókuszálnak. A szerző bemutatja a gyűjtés körülményeit (idő, hely) és a tíz legfontosabb adatközlőt (konzultánst).

2. A második fejezet (*Typological overview* 51–56) tartalmazza a déli számi grammatika tipológiai szempontú vázlatát. Ezt a rövidke, kvázi bevezető fejezetet a recenzens nem tartja feltétlenül szükségesnek, hiszen a részletes kidolgozás során ugyanezek az adatok újra bemutatásra kerülnek, így tkp. csak szükségtelen (a dolgozatra alapjaiban is jellemző) ismétlésekhez vezetnek. Például azt, hogy a déli számi nyelv 15 mássalhangzót és 11 magánhangzót tartalmaz, négyszer is olvashatjuk: az 51., 57. (itt kétszer is) és a 72. oldalon.

3. A harmadik fejezettől kezdődik meg a saját kutatási eredmény ismertetése a klasszikus grammatikára jellemző nyelvi szintek szerint. A 3. fejezet a fonológiát tárgyalja (*Fonology* 51–98). A 4–11. fejezetek a főbb szóosztályok morfológiáját és funkcióit írják le: *Pronouns* (99–129), *Nouns* (131–188), *Verbs* (189–236), *Adjectives* (237–262), *Numerals* (263–268), *Adverbs* (269–277), *Adpositions* (278–288), *Discourse markers and interjections* (289–295). A 12–14. fejezetek a szintaxissal (*Grammatical relations* 297–303; *Simple clauses* 305–326; *Complex clauses* 327–342), a 15. fejezet a kérdés-szerkesztéssel (*Questions* 343–349) a 16. pedig a tagadással (*Negation* 351–369) foglalkozik. A vizsgálatot a szóalkotás fejezete (*Word formation* 371–390), majd pedig egy rövidke, tematikus szójegyzék (*Lexical profile* 391–393), illetve két glosszázott, angol fordítással ellátott példaszöveg (*Sample text* 395–405) zárja. A szerző munkája a kapott eredményeinek összegzésével (*Summaries in South Saami, Swedish and German* 407–416) végződik.

Habár többször is hivatkozik a szerző munkájának új, a korábbiaktól eltérő perspektívából való megközelítésére, ehhez képest kissé elnagyoltnak ér-

zem az összegző fejezetet. A kétségkívül igényes és részletes leírások mellett célszerű lett volna a korábbi leíró grammatikai eredményektől eltérő, új adatokat látványosabban – például táblázatba foglalva – összegezni. Jelenlegi állapotában az összegzésből ugyanis nem tűnik ki, melyek az eddig „ismeretlen” jegyek, ez sokkal inkább általános konklúzió, ami természetesen nem vesz el a dolgozat értékéből és jelentőségéből, de a számi nyelvek tanulmányozásához hasznos segítség lett volna.

A kötetet a hangzó anyag felvételének körülményeit (dátumát, a beszélő nevét, a közlés nyelvét és témáját, illetve az adatközlés hosszát) dokumentáló függelék (*Appendix* 417–426) és a szakirodalom-jegyzék (*References* 427–437) zárja.

Ahogy a szerző maga is beszámol róla, a déli számi revitalizáció szépen halad, a recenzens véleménye szerint pedig az itt közzétett grammatika maga is része lehet ennek a nyelvmegtartó, újíító folyamatnak. A részletes, összeszedett, gazdagon illusztrált, igényes munka beilleszthető a nagy elődök grammatikáinak sorába. A mű – célkitűzésének megfelelően – hiánypótló vizsgálatai mellett további, jövőbeli kutatásokhoz biztosíthat kiváló alapot.

KELEMEN IVETT

DOI: 10.52401/fud/2023/20